

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 május Ról-ról

Takács Ferenc: A lazaság dicsérete (Almási Miklós: A szerelem lehetetlensége. Pozsony, 2012, Kalligram.)

Almási Miklós mostanában, azaz vagy húsz éve, leginkább és mindenekelőtt *laza* – aligha találunk jobb jelzőt ennél, ha nyelvi és gondolkodási stílusát próbáljuk jellemezni, miközben e stílusnak legfrissebb foglalatát, *A szerelem lehetetlensége* című esszékötetét lapozgatjuk. Előzőleg persze le kell hántanunk a szóról a kellemetlenül negatív moralizáló-ítélkező konnotációkat, hogy pozitív jelentésárnyalatai, a könnyedség, a játékoság, a nyögvenyelős mindent akarás és verejtékes mélyen szántás üdítő hiánya szabadon érvényesülhessenek, s aminek a nyomán a recenzens – Almási kötetéről szólván – elzenghesse (eldúdolhassa inkább) a lazaság dicséretét.

A lazaság dicsérete – *A balgaság dicsérete* címre tett utalás kapcsán viszont rögtön kötelezve vagyunk némi magyarázkodásra, illetve mentegetőzésre. Hiszen Rotterdami Erasmus könyve valójában a balgaság pokolra küldése volt, a dicséret burkából gyilkos szatírát hámozhatott ki, s nem is olyan nagy ügyel-bajjal, a könyv olvasója. Nos, én nem ilyen „dicséretet” írok itt Almási könyvéről: a lazaság erényeinek, a könnyed, oldottan csapongó, asszociációit szabadon engedő elmeműködés üdvös termékeinek a foglalatoként olvasom *A szerelem lehetetlenségét*, s „egy-az-egyben”, nem az ironikus fonákjáról.

A lazaságnak azért vannak kockázatai. Előfordul, hogy az üdvösen ide-oda szökellő asszociációnak nem jár a nyomában az önellenőrzés kétségtelenül bajosabb és nehezkesebb művelete: a *fact-checking*, azaz az utánanézés a szövegben foglalt nevek, címek, dátumok, helyszínek és hasonlók pontosságának vagy helytálló voltának. Egyetlen ilyen mulasztást, illetve a mulasztás eredményét péccézném ki – ewel a kritika kötelező negatív komponensét is letudottnak vehetjük.

A címben jelzett témáról, a szerelemről, illetve a szerelem lehetetlenségéről *A tekintet (Sartre-ról az ágyban)* című esszében Almási Jean-Paul Sartre-ra asszociál (teljes joggal), az egzisztencializmus pápájáról pedig a szabadságra és a választásra (értelemszerűen), innen pedig a szabadság választásban történő realizálásának egy emlékezetes konkrét példájára, amely az amerikai fekete polgárjogi mozgalom jelképes nyitányaként került be a történelemkönyvekbe.

„Egy másik esetben, a késő ötvenes évek Amerikájában itt van Montgomery asszony példája: feketeként szembeszállt a tilalommal, és elsőként ült be egy fehéreknek fenntartott buszba, hogy nyilvános legyen a tiltakozás.” (59. lap)

Nos, így igaz, valahogy így történt a dolog. Néhány apró különbséggel: nem „a késő ötvenes

években”, hanem 1955-ben, a fekete asszonyt Rosa Parksnak hívták, s nem Montgomery-nek: Montgomery annak a városnak – Alabama állam fővárosának – a neve, ahol az eset történt. Rosa Parks nem „egy fehéreknek fenntartott buszba” ült be (nem voltak ilyen buszok), hanem a buszon nem volt hajlandó a szegregációs törvények megkövetelte módon átadni ülőhelyét egy fehér felszállónak.

De felejtjük el gyorsan ezt a rossz értelemben vett lazaságot, s a kockázatok olykori kellemetlen következményei helyett összpontosítsunk inkább a jó értelemben veendő lazaságra, annak is az erényeire.

Almási témája – a szerelem és ennek (gyászos?) sorsa napjainkban – egy sor definíciós problémát vetne fel, ha szerzőnk igazán mélyjáratú és komoly tudományos könyvet írna, s aligha lenne képes ennek a definíciós gubancnak a kibogozására. Hiszen már Rochefoucauld is úgy tudta, hogy „a szerelmet nehéz meghatározni” (aztán persze rögtön meg is határozta), s igazat kell adnunk Claude Dulongnak, a jeles francia történész-asszszonynak, aki *A szerelem a XVII. században* (eredetileg: 1969, magyarul: 1974) c. értekezésében a szerelem fogalmi megragadhatóságát jószerivel képtelennek ítéli: *„Elképzelésünk a szerelemtől s az a mód, ahogy kifejezzük, nemcsak az egyénektől függ. Századok és környezet szerint változik, függvénye az életmódnak, a hiedelmeknek, az irodalomnak, de ugyanakkor hatást is gyakorol rájuk. Azt képzeljük, hogy vérmérsékletünknek engedünk, holott gyakran csupán egy divatot követünk.”* (7. lap) Ennek ellenére a szerelem mibenléte komolyan, már-már kényszeresen foglalkoztatja az újkori tudós elméket – például az 1635-ben alapított Francia Akadémiához benyújtott első hét értekezés közül öt a szerelemmel foglalkozott.

Szerencsére Almásit a maga választotta szellemi működésmód nem kötelezi az ilyesféle ólomsúlyú elméleti terhekkel folytatott cipekedésre. Ő inkább a téma specialistái – ezek, miért-miért nem, többnyire franciák – közül az írók útját járja, a szerelem típusairól és fázisairól szellemesen és szórakoztatóan értekező Stendhal nyomába lép. Az persze kiderül a kötetben közölt esszéiből, hogy nagyon is tisztában van a téma „komoly” feldolgozása során megkerülhetetlen kérdésekkel. Például a legfontosabbal: a „mi a szerelem?” kérdésre „esszencialista” választ adjunk-e (örök és változatlan dolog, időtől-körülményektől fogva mindig és mindenki számára ugyanaz és ugyanaz is marad, amíg léteznek emberek) vagy inkább „konstruktivista-kontextualista” meghatározással próbálkozzunk (viszonylag új keletű, kulturálisan és szociálisan meghatározott kollektív lelki-szellemi találmány, amelynek lehetséges, hogy viszonylag rövid lejáratú ideje van: volt is, lesz is olyan hely és idő, ahol és amikor nem volt, illetve nem lesz szerelem). De a szerelem – mondjuk így – fenomenológiája sem izgatja a kelleténél elvontabban, beéri alkalmi válaszokkal arra a kérdésre, hogy mármost dolog, érzés, állapot, folyamat, tevékenység, tapasztalat vagy micsoda is, amit szerelemnek nevezünk, s mennyiben perszonális, mennyiben transzperszonális ügy (lehet-e egy nem létező vágyképbe szerelmesnek lenni, illetve nem az-e a helyzet, hogy szükségképpen mindig egy nem létező vágyképbe vagyunk szerelmesek, még ha valóságosnak hisszük is). Szintén csak viszonylag röviden érinti, bár (telibe)találón és tanulságosan, a *Liebestod*, szerelem és halál, Erós és Thanatos szélsőségesen antiszociális és antivitális konjunkcióját – a pusztító szerelmet, amellyel – idézem fel kamaszkorom kizes fejtágítóit –, a különböző autokratikus-totalitárius rendszerekben a gleichschaltolással elfoglalt ifjúsági szervezetek mindig is igyekeztek az „építő”, „konstruktív” szerelmet szembeállítani.

De hát Almásinak – pontosabban Almási jelen könyvének – igazából nincs is szüksége szisztematikus elméleti apparátusra. Vállalt célja ugyanis egy konkrétabb összefüggés feltárása és értelmezése, az, amit a címben a szerelem *lehetetlenségé*ként jelöl meg. Kiindulópontja egy impresszió: Almási körül néz a világban (mindkettőben, az ún. valóságosban és az ún.

virtuálisban – hogy ez a kettő megkülönböztethető lenne egymástól, ebben joggal, bizonytalan), és az a benyomása támad, hogy a szerelem napjainkban már lehetetlen, lehetlenné vált, ellehetetlenült (maga fogalmazza többféleképpen). Könyvében ezt a benyomást veti mérlegre – részben azért, hogy megtudja, valóban így van-e, részben pedig azért, hogy körülnézzen, mi mindennek oka és tünete ez a jelenség, s mi minden következik – következhet – belőle köz- és magánállapotainkra nézve. Azaz igazi esszét ír, az *essai* francia szó eredeti értelmében: próbának, vizsgálatnak, ellenőrzésnek veti alá a szerelem ellehetetlenülésére vonatkozó sejtését, vagy – mai szóhasználattal – teszteli benyomásának igazságát és a belőle fakadó következményeket.

(Közbevetőleg: szerelmen Almási mindvégig férfi és nő viszonyát érti, figyelme nem terjed ki az *LGBT*-univerzumra – a *lesbian*, *gay*, *bisexual* és *transsexual* szavak – lesbikus, meleg, biszexuális, transzszexuális – kezdőbetűjéből alkotott angol rövidítéssel jelölik egy ideje a heteroszexualitás világán kívül esők körét.)

A téma tehát – a szerelem lehetetlensége – negatívum, s Almási – kerülvén az értékmentességet – így is foglalkozik vele. Azaz a tényállást veszteségnek érzékeli, szerinte jobb, ha van szerelem a világban, mintha nincs, jobb, ha nincs magány (a szerelem egyik hiánytünete), mintha van; a szerelem ugyanis – vallja a klasszikus humanizmus szellemében – pozitív élettény, „*embert átformáló, alakító életérzés*”. (30. lap) Ettől kapnak írásai kritikai élt: az ellehetetlenülés okainak diagnosztizálását és következményeinek az anatomizálását valamiféle posztmodern *Kulturkritik* (ami érdekes *contradictio in adjecto*) markáns felhangjai kísérik. Jellegzetes szövegpéldája ennek ez az idézet a könyv 12. lapjáról: „*A szerelem ellehetetlenülése – mint téma – csak apropó. Az igazi kórtünet (s a nagy veszteség) az érzelmi élet elkorcsosulása, egykori ezerszínűségének előre gyártott panelekbe való kényszerítése, s e veszteség boldog elfogadása.*”

Ez voltaképpen Almási könyvének a közlendője, vagy ahogy tudós értekezések esetében mondani szokás: tézise. Hogy a viszonylag sovány terjedelme – százhatszáz oldal – ellenére is rendkívül sűrű, utalásokban igen gazdag, olvasóiról kiterjedt és változatos provenienciájú ismeretanyag tudását eleve feltételező, s ezért gyakran szinte a gyorsírás tempójával haladó szöveg mit kezd evel a tézissel, s mi mindent mond el a téziszről, a tézis révén és a tézis – szabadon futó kitérőkben kamatozó – apropóján, képtelenség összefoglalni. Magány, az atomizáltság új keletű digitális formái, a testi és szellemi *face-to-face* érintkezés kínjait és kockázatait kivédő denaturalizált kommunikáció: az *email*, a *twitter*, a *skype* és társaik, a „közösségi oldalak” tömegmagánya, a szubjektumot agy- és zsírsejtjeiig elhatoló erővel átszerkesztő média-totalitarizmus – szemelgetésnek is kevés, az érintett témák és a rájuk vonatkozó reflexiók teljes listájának pedig csupán töredéke lehet minden ilyen felsorolási próbálkozás.

Ilyenkor a recenzens nem tehet mást: szelektál, szubjektíven (és lazán) választ magának egy neki tetsző témát és gondolatmenetet a könyvből. Nos, nekem azok az írások tetszettek különösen, amelyek a szerelem ellehetetlenülésének a kultúrtörténetében azokkal az esetekkel foglalkoznak, amikor éppen a szerelem *túlása*, intenzitásának excesszusa és „leosztásának” szélsőséges egyoldalúsága az oka a szerelem lehetlenné válásának.

A *femme fatale*-jelenségről van szó. Almási esszéinek első nagyobb tömbjében közzétesz egy Carmen-elemzést, majd később – illetve beljebb – *Asszony-legendák* cím alatt néhány jellegzetes egyedi esetet vesz szemügyre: Sabina Spielreint (ő Jung és Freud *femme fatale*-ja volt), Lou Salomé (Nietzsché, Freudot, Hofmannsthal, Freudot bolondította, illetve őrijtette), Hannah Arendtet (vö. Martin Heidegger), Simone de Beauvoirt (Jean-Paul Sartre, Nelson

Algren és a többiek). A szerelmi kommunikáció, mint a női fél automatizált gyakorlata, a maga érzelmi életét regényként író és folyvást újrairó asszony, aki szépirodalmi karakterekként írja bele életébe a férfiakat, s kizárólag az általa számukra kreált szerepeket eljátszva hagyja őket élni – Almási itt feje búbjáig elemében van (*he knows his stuff*, ahogy ír kollégáim mondják: tudja, mit beszél). Persze bevehette volna Karinthy feleségét, Böhm Arankát mint helyi variánst, s hiányzik a sorból a szerelmi automatizáció mindeddig legnagyobbja: Alma Schindler Mahler Gropius Werfel, ahogy magát emlegetni szerette; szeretőjének, Oskar Kokoschkának *Szélmenyasszony (A vihar)* című festménye, amely kettőjük ölekezését ábrázolja, hű tükre a szóban forgó érzés-változatnak. Igaz, ő nagyon nagy falat, könyvhossz szükségeltetik hozzá. (Jut eszembe: a Gropiusszal való házasságából született kislánya a „Manon” keresztnévet kapta – teljesebb lenne az örömem, ha a Carmen-elemzés mellett egy eszmefuttatást Manonról, mármint a *Manon Lescaut* címszereplőjéről is olvashatnék *A szerelem lehetetlenségében*.)

A végén aztán, a könyv záradékként, a lazaság felülmúlhatatlan csúcsteljesítménye következik. Almási professzor úr éppen előadást tart az egyetemen, amikor észreveszi, hogy az utolsó padosorban egy fiú és egy lány egymás kezét fogják, majd az óra végén együtt, egymásra nézve mennek ki a teremből. Almási professzor úr elgondolkodik. Mégiscsak lehetséges a szerelem?

S láthatólag nem bánná, ha könyve tézisének vissza kellene vonnia. Ő is tudja, mi is tanúsíthatjuk, hogy jól végezte dolgát a tézis: alkalmat adott állapotaink szellemes, friss, szórakoztató és bölcs feltérképezésére, mégpedig izgalmasan új szemszögből. Várjuk a folytatást.

Almás Miklós: A szerelem lehetetlensége. Pozsony, 2012, Kalligram, 164 oldal, 2600 forint.

Tetszik

Legyel az első az ismerőseid közül, akinek ez tetszik.

Kapcsolódó írások:

1. **Takács Ferenc: A nóta vége (Patrick McCabe: A mészároslegény. Mihálycsa Erika fordítása. Pozsony, 2011, Kalligram.)** Írországnak nem csupán a lelke van dalból, hanem regényirodalmát is...
2. **Takács Ferenc: Próbajárat a pokolba (Egressy Zoltán: Szaggatott vonal. Pozsony, 2011, Kalligram.)** Alcíme „aparegénynek” titulálja Egressy Zolán Szaggatott vonal című munkáját, nem...
3. **Takács Ferenc: Diákcsíny (Bán Zsófia: Esti iskola (olvasókönyv felnőtteknek). Bratislava/Pozsony-Budapest, Kalligram, 2700 Ft – 300 Sk.)** Takács Ferenc Diákcsíny Nyolcvanadik születésnapján Ruttkay Kálmánt, az ELTE...
4. **Rainer M. János: Húsz év múlva (Kornai János: A szocialista rendszer. Pozsony, Kalligram, 2012.)** A Kalligram Kiadó újabb nagy vállalkozásba kezdett: a következő években...
5. **Rainer M. János: Revízió és demokrácia (Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Pozsony, 2009, Kalligram.)** Már jó ideje nem lehet úgy olvasni egy könyvet a...

Cimkék: Takács Ferenc